

LES SALES D'ART I ASSAIG A LA COMARCA DEL TARRAGONÈS (1967-1977): EL CINEMA EN VERSIÓ ORIGINAL SUBTITULADA

Isaac López Sánchez

Aviat al 2012 es produirà el quaranta cinquè aniversari de l'aparició a Espanya dels cinemes d'art i assaig on Tarragona pel seu caràcter eminentment turístic va jugar un important paper en aquest tipus de sales especials.¹ Aquest fet habitual al segle XXI de veure pel·lícules en versió original subtitulades a qualsevol domicili particular a través del dvd i a determinades mítiques sales o associacions culturals, on les pel·lícules d'autor i originals, constitueixen un subsector amb identitat pròpia; durant els anys seixanta s'esdevenen per als més tradicionals com una raresa excèntrica i per als més liberals com una finestra al món i d'aire nou, davant d'un règim franquista que ofegava els vents de llibertat.

Abans de l'aparició d'aquestes sales d'art i assaig, eren els cine-clubs els únics que oferien pel·lícules vanguardistes, experimentals, o, en general, susceptibles d'interessar a un sector del públic determinat que volia aprofundir en el coneixement del llenguatge cinematogràfic. Fou durant la Segona República quan van aparèixer una sèrie de cine-clubs arreu del país, alguns dels quals van tindre una notorietat similar a la d'altres tipus de cercles culturals i servien com a vehicles per afeblir la duresa dels criteris que caracteritzava la censura cinematogràfica.

1. Aquestes apareixen amb la Ordre de 12 gener de 1967 sobre Programació de Sales Cinematogràfiques Especials (*BOE*, núm.: 17, de 20-I-1967). El llavors Director General de Cinematografia i Teatre José María García Escudero va potenciar l'aparició d'aquestes sales especials, on només es podia projectar pel·lícules en versió original subtitulada, restant exonerats els empresaris exhibidors de l'obligatorietat de la quota de pantalla; i beneficiant-se els films destinats a aquest tipus de cinema d'uns criteris de censura una mica més amplis que els que imperaven a la exhibició doblada.

Un cop passada la Guerra Civil, i després d'uns anys en què van desaparèixer del sector de l'exhibició, l'Ordre del Ministeri d'Informació i Turisme de l'11 de març de 1957² els tornà a donar carta jurídica mitjançant la creació del Registre Oficial de Cine-clubs, norma encara plena de cauteles per part del règim, neguitós davant la possibilitat de que aquests circuits no comercials acabessin convertint-se en focus de possibles excessos. Fins que es va flexibilitzar la censura o es trobessin altres fórmules especials d'exhibició com les esmentadas sales d'art i assaig, els cine-clubs constituïren l'única forma per tindre accés a moltes obres importants del cinema mundial en versió original amb subtítols.

I es que als anys de l'autarquia es va refermar l'obligatorietat del doblatge per a l'exhibició a l'estat de qualsevol pel·lícula estrangera; aquesta costum del doblatge tant característica del nostre país apareix durant la Segona República, segons molts historiadors del cinema, "l'arribada del sonor a les pantalles suposà l'impuls per part de les distribuïdores forànies del doblatge amb la finalitat de no perdre la quota de pantalla"³

Fins i tot, com assenyala l'historiador del cinema Román Gubern la revista de l'època *Cinegramas* va arribar a demanar una espècie de censura literària per tal de garantir la qualitat de les traduccions que es feien.⁴

Com molt bé recorda Fernando Méndez-Leite "molts espanyols dels anys quaranta i cinquanta, no van tindre l'oportunitat de conèixer les veus de Gary Cooper, Ingrid Bergman, Anna Magnani, David Niven o Groucho Marx. Les cançons dels musicals de la Metro o la Fox ens permeteren intuir que no era igual escoltar a Gene Kelly, Judy Garland, Frank Sinatra o Marilyn Monroe en el seu idioma original que escoltar els seus diàlegs en boca

2. Aquesta ordre defineix als cine-clubs, al seu 1er art. com "las asociaciones constituidas o que se constituyan legalmente que, sin finalidad lucrativa, mediante la proyección de películas cinematográficas en sesiones privadas, tengan por objeto contribuir al mejoramiento de la cultura cinematográfica, de sus estudios históricos, de su técnica o de su arte, así como a perfeccionar su influencia en la formación moral de los espectadores y al estímulo del intercambio cultural cinematográfico".

Classificant-se als cine-clubs en tres grups que passaren a quatre després de la Ordre de 4 de juliol de 1963, segons l'edat del públic que els constituïa. D'aquesta manera, hi havia des de els que només podia estar format per membres de més de vint-i-un anys; els cine-clubs per a persones majors de divuit anys, els destinats per a majors de catorze anys i finalment, els infantils oberts a tot tipus de públic.

Els cine-clubs havien de reunir un mínim de socis, segons la població de la ciutat en que es trobara ubicat i trobar-se inscrit en l'esmentat Registre. La darrera Ordre de 4 de juliol de 1963, establia el reglament d'aquestes entitats, que s'agrupaven a la Federació Nacional de Cine-Clubs.

3. VALLÉS COPEIRO DEL VILLAR, Antonio: *Historia de la política de fomento del cine español*, Valencia Ed. Filmoteca de la Generalitat Valenciana, 1992, pp.:39-40.

4. GUBERN, Román: *El cine sonoro de la II República*, Barcelona, Ed. Península, 1977, p.48.

d'actors espanyols de doblatge, alguns d'ells tan competents com Félix Acaso, Ramón Martori, Rafael Navarro, Rafael Luis Calvo o José Guardiola. Aquesta norma estúpida que atemptava contra el més elemental respecte a la integritat de l'obra artística s'aplicà sense excepció...”⁵

L'O.M. del 12 de gener de 1967, mitjançant la qual neixen aquestes sales d'art i assaig, fou deguda segons el llavors ministre d'Informació i Turisme Fraga Iribarne:

*“Por la necesidad de una regulación de las salas para exhibición de películas en su versión original o subtitulada, aparece motivada tanto por el desbordamiento creciente en los últimos años de la población turística que, por razones idiomáticas, difícilmente puede asistir a espectáculos cinematográficos en nuestro país, como por las dificultades de explotación normal de películas de calidad y de carácter minoritario y, en fin, por la circunstancia de haber surgido en España al amparo de la Orden de 19 de agosto de 1964, un tipo de cine de especial interés, que frecuentemente encuentra dificultades para su exhibición en los circuitos ordinarios, pero cuyas características en cambio, lo hacen específicamente adecuado para su explotación en este tipo de salas, que cuentan ya con una dilatada y positiva experiencia en todo el mundo”.*⁶

Es tractava doncs, d'una denominació utilitzada internacionalment per a designar a aquells locals d'exhibició especialitzats en la difusió dels “clàssics”, pel·lícules en versió original amb subtítols d'interès artístic i històric. Eren finestres d'apertura i de trobada amb la cultura exterior, vigents als països democràtics des de feia anys i la seva implantació a Espanya obeïa més a cordials i obligats gestos de Franco amb la comunitat internacional en un clar exemple d'oferir una imatge simpàtica del nostre país per al turisme exterior, que no pas per reduir la maquinària censora i mostrar signes de llibertat.

Un dels avantatges que oferia aquest tipus de sales especials era que la censura havia d'acceptar íntegrament la pel·lícula programada o rebutjar-la sense fisures, ja que entre cometes, no estava permès a la Junta de Censura introduir modificacions, ni noves adaptacions.

Les llicències atorgades per a la implantació d'aquests tipus de locals eren mínimes i la seva presència a les diferents províncies de l'estat com Tarragona, depenia de diversos factors i sobretot, tenien prioritat per a la seva inauguració, segons paraules textuais:

“Aquellas salas ubicadas en las capitales de provincias y ciudades de más de 50.000 habitantes, en las zonas de interés turístico y en aquellas localidades en que lo aconsejen circunstancias especiales, podrán establecerse sin perjuicio de la competencia de otros departamentos y previa autorización, en cada caso, de este Ministerio, salas con

5. Fragment tret del llibre de MÉNDEZ-LEITE, F.: “Las salas de arte y ensayo” dins de *La vida cotidiana en la España de los años sesenta*, Madrid, Ediciones del Prado, p.32-33

6. AGAAH: Orden de 12 de Enero de 1967 sobre “Programación de Salas Cinematográficas Especiales...”, Madrid, Fons: Ministeri d'Informació i Turisme, 12-I-1967.

cabida máxima de 500 espectadores y con libertad de precio en sus entradas, destinadas a programar exclusivamente películas extranjeras en versión original o subtituladas y españolas que hayan sido declaradas de especial interés”⁷

Dintre de la comarca del Tarragonès hi havia dues sales d'art assaig: per una part, a Tarragona capital, el Cinema César, ubicat al carrer Sant Hermenegild, número 9, que pertanyia a l'empresari exhibidor Joan Panadés i Saperas i l'altra fou el Cinema Miramar (al carrer F. Querol s/n, més conegut com Passeig Miramar) construït als anys seixanta al municipi costaner i turístic de Torredembarra, gràcies a l'interès dels germans Pere i Baltasar Virgili Gatell que tenien a Roda de Barà l'empresa Construccions Virgili.

Tots dos municipis amb una forta empena turística i un evident creixement poblacional:

Tarragona capital passà dels 40.084 habitants del 1950 als 78.238 habitants del 1970. L'empresari tarragoní del Cinema Cèsar, patriarca de la posterior saga Panadés Vidal, era molt conegut al món del sector de l'exhibició: entre d'altres cinemes comercials ja havia inaugurat a Tarragona el Cinema Coliseum (1953 i ubicat a la Rambla Vella), el Capitol (inaugurat en 1957, a la Rambla Vella també) i el Clàssic Cinema que es trobava al barri obrer de Torreforta, obrint les seves portes el 1961 fins que va tancar als anys vuitanta.

Ara aprofitant aquesta nova llei de sales d'art i assaig, “volia ampliar l'oferta d'esbarjo dels tarragonins, agreujada a l'hivern”.⁸

Fou inaugurada el 23 de desembre de 1969, mitjançant la projecció en sessió de nit de la pel·lícula nortamericana *La calumnia* (1962) del director William Wyler, encara que com a sala d'art i assaig no obtingué la llicència fins al 1970. Disposava d'un aforament de 463 localitats totes elles de platea i durant els primers anys d'existència realitzava dues sessions cada dia: per la tarda i a la nit a partir de les 22:30h, excepte els divendres.

Per altra banda Torredembarra tenia una població reduïda a l'hivern (3.200 habitants al cens de 1967, que augmentaren fins als 3.753 habitants a l'hivern de 1971); però que veia com la seva població es multiplicava durant l'estiu, degut a la presència de turistes de la resta de Europa, cosa que succeïa també a altres municipis de les rodalies com Salou. Aprofitant aquesta conjuntura socioeconòmica i amb voluntat d'oferir un nou lloc d'entreteniment al municipi, l'empresa Construccions Virgili, de la mà de Pere, Baltasar i Joan Virgili Gatell, va construir un edifici de nova planta i tots tres germans van ésser els seus primers empresaris exhibidors fins a l'octubre de 1968, data en

7. O.M. “Sobre programación de Salas Cinematográficas Especiales de 19 de agosto de 1964, art. 3º i BOE 12/I/1967.

8. Per més informació sobre el Cinema Cèsar veure el llibre de BERNABÉ Bernabé; MALLOL, Joan Manel: *Història del cinema a Tarragona*, Tarragona, Ed. Consell Comarcal del Tarragonès, 1997, p.:161.

Façana i entrada de l'antic Cinema d'art i assaig César. Font: BERNABÉ I SOLÉ, Bernabé; MALLOL I UCERO, Joan Manel: *Història del Cinema a Tarragona*, Tarragona, Ed. Consell Comarcal del Tarragonès, 1997

la qual el cinema passà a ser gestionat per l'empresari exhibidor Josep Morros Boronat que tenia diferents cinemes a Cornellà des dels anys cinquanta; però que era originari de Roda de Barà.

Cal assenyalar que els locals d'exhibició que s'acolliren a aquesta disposició havien de respectar una quota de pantalla obligatòria: per cada tres dies de pel·lícula estrangera, un dia de pel·lícula espanyola declarada d'especial interès.

Les distribuïdores també es veien recompensades a efectes d'importació i cànons, si es dedicava a l'explotació de còpies amb tals característiques, independentment dels beneficis d'aquestes pel·lícules en versió original o subtitolada en taquilla. Es pretenia incentivar a les distribuïdores durant els primers anys d'existència d'aquests tipus de sales especials.⁹

9. O.M. 19/VIII/1964, art. 26: "Baremo que regula puntuación para las distribuidoras".

S'obria un nou mercat dintre del sector de l'exhibició, en el qual les distribuïdores volien participar en primera persona, perquè oferia suggerents beneficis i durant els primers anys d'implantació importants avantatges fiscals; a més d'interessants promocions per aquelles distribuïdores que promocionaven les pel·lícules espanyoles catalogades d'interès especial pel règim.

Aquesta nova conjuntura fou aprofitada per moltes distribuïdores de Madrid i Barcelona, per llançar una agressiva campanya per a llogar cinemes de les àrees turístiques del litoral Mediterrani i explotar aquests locals durant la temporada estival, amb les seves pel·lícules en versió original amb subtítols, prèvia autorització del Ministeri d'Informació i Turisme. Aquest va ésser el cas del Cinema Miramar de Torredembarra un local que presentava un aforament de 780 localitats (aforament que fou reduït, durant el període en què es convertí en sala especial d'art i assaig, ja que no podia passar de les 500 localitats si es tractava d'una sala d'art i assaig). D'aquesta manera la distribuïdora ARS FILM, SA, pel maig de 1967, ràpidament s'interessà per les instal·lacions del Cinema Miramar de Torredembarra, com d'altres d'arreu de la província. Convertint-se aquest cinema comercial del mes de juny fins al setembre en sala d'art i assaig; a canvi pagaven a l'empresari propietari un lloguer de 1.500 pessetes mensuals pel local i maquinària, i així poder projectar els divendres de cada setmana una programació doble de pel·lícules franceses i de nacionalitat alemanya. Fent-se càrrec la distribuïdora de la publicitat i la matèria primera: les pel·lícules.¹⁰

El preu de les entrades d'aquests cinemes especials, no podien ésser superiors als fixats per les altres sales especials de la mateixa ciutat (si es donava el cas d'haver-hi més d'una, cosa poc freqüent ja que les llicències eren limitades) i calia establir els preus segons els de les altres províncies amb una renda per càpita equivalent.

A Tarragona aquests preus durant la dècada dels setanta per aquestes sales d'art i assaig eren de 30 ptes. per als dies laborables, 36 ptes. per les vigílies i 40 ptes. per als festius.

A més, eren objecte d'estrictes controls per part de la censura que revisava els programes de mà i tríptics de cadascún dels cicles amb gelosia i prohibia sense contemplacions aquelles pel·lícules estrangeres que atemptaven contra els pilars bàsics del franquisme:

*"La Iglesia Católica, su dogma, su moral y su culto; los principios fundamentales del Estado, la dignidad y la seguridad interior o exterior del país; la persona del Jefe del Estado"*¹¹

10. Veure annexe doc. n.º: 1, AHT: "Ars Films,..." Tarragona, fons: Ministeri d'Informació i Turisme, 12/V/1967, 1p.

11. SALAZAR LÓPEZ, J.M.ª: *Diccionario de Cinematografía y Teatro*, Madrid, Editora Nacional, 1966, p.51

Aforament de l'antic Cinema Miramar de Torredembarra que fou l'altra sala d'art i assaig del Tarragonès. Al centre de la fotografia i de dreta a esquerra els germans bessons: Baltasar i Pere Virgili Gatell, precursors de la seva creació i els seus primers empresaris.
Font: Arxiu personal del senyor Pere Virgili Gatell.

A partir de 1977 aquestes sales d'art i assaig, comencen a minvar econòmicament i encara que perduren als anys vuitanta i extraordinàriament alguna fins als nostres dies, molts dels seus locals es reconverteixen en cinemes de pel·lícules "S" o de caire eròtic per poc després, el 1984, romandre com a sales X i finalment als noranta desaparèixer.¹²

Els factors que porten a la seva decadència són: la falta d'afluència de públic a aquest tipus de sales específiques, assistència agreujada des de la crisi econòmica de 1973 que provocà un descens del turisme estranger, les dificultats del empresaris per trobar pel·lícules adients i la necessitat de barrejar períodes com a sala especial amb d'altres com a sala comercial per no perdre diners durant l'any, fet que es donà a les zones turístiques com Tarragona.

Catalunya com a la resta de l'estat i a diferència de molts països europeus com el nostre veí Portugal, no està acostumada a les pel·lícules en versió original subtitulada per una falta d'implantació regular i arrelament a la nostra cultura audiovisual des de bon començament. A més, el doblatge requereix

12. *Real Decreto* 1067/83, de 27-IV-1983. Encara que fins al mes de març de 1984 no es projectaren a Espanya les primeres pel·lícules X.

reix una forta inversió que si no es tracta de forma dialogada i en consens pot acabar encarint la matèria primera: la pel·lícula i afectant els exhibidors i el preu de l'entrada de l'espectador.

La meva experiència al sector de l'exhibició tarragonina i després d'entrevistar els seus empresaris exhibidors, em diu que implantar aquest tipus de cinema a curt termini i mitjançant la imposició és un perill en anys de crisi, ja que la indústria de l'exhibició tarragonina i sobretot les petites i mitjanes sales d'exhibició, es troben immerses en un procés de canvis trascendentals per la seva supervivència: ara el fonamental és la modernització de les instal·lacions per a assimilar el nou sistema de pel·lícules en 3D llançat amb força per les distribuïdores americanes; així com la digitalització de les sales i lluitar en solitari o ajuntant-se amb altres petits cinemes, per a competir amb les grans multisales de les grans capitals de comarca. La Generalitat de Catalunya ha d'ajudar en aquesta reconversió de la indústria de l'exhibició i apostar això sí per la producció de cinema en català, sense obsessionar-se per quotes a l'exhibició si no volem ofegar els pocs cinemes històrics que resten a les nostres comarques.